

DIDAKTIESE HANDLEIDINGEN EN DE MODALE LERAAR MOEDERTAAL

Frans van de Pieterman

Frans van de Pieterman was vele jaren leraar Nederlands in het lbo. Tegenwoordig is hij verbonden als medewerker lbo aan de Anne Frankstichting in Amsterdam.

We hebben hem gevraagd te reageren op de volgende vraag:

reageer als, of namens een 'modale leraar moedertaal' in het lbo op 'Zeggenschap' en 'The complete mother-tongue curriculum'. (De titels zijn minder onderwerp dan wel aanleiding voor een verhaaltje).

Er ligt een kloof tussen de ontwikkelaars (didaktische handleidingenschrijvers) en de uitvoerders (de leraar in het lbo) is zijn konklusie.

VOORAF

Een van de gruwelijkste dingen die een eenvoudig en toch gekompliseerd partikulier, die les gaf aan het lbo en in een onbewaakt ogenblik Vonlid is geworden kan overkomen is: opgebeld worden door een Moer-redakteur.

Een telefoongesprek met de partikulier Guus de Bakker is niet onaangenaam, een dergelijk gesprek met redaktielid De Bakker ook niet, in ieder geval niet tijdens . . .

Pas na afloop komt de konfrontatie met de konsekwenties. Voordat je het goed en wel beseft zijn er afspraken gemaakt en moet je je aangeboren angst voor blanco papier dat met lettertekens dient te worden gevuld overwonnen hebben om die afspraken na te komen.

KONSTRUKTIE: DE MODALE LERAAR MOEDERTAAL (MLM)

Om te kunnen bekijken welk rechtstreeks effect er van didaktiese handleidingen en van vernieuwingspogingen in zijn algemeenheid kan uitgaan heb ik een soort Frankensteinachtige konstruktie nodig: de mlm in het lbo. Door het gebruik van mijn eigen ervaringen, het gebruiken van ervaringen bij diskussies op LPC-konferenties opgedaan en door wat ik door kontakten in mijn huidige werk aan de weet ben gekomen, hoop ik dat een dergelijke konstruktie minder monsterachtig uitvalt dan destijds en enige realiteitswaarde krijgt. Het blijft een konstruktie.

De mlm heeft een p.a.-(kweekschool)opleiding. Hij (zij) is na enige jaren basisschool bij het lbo terechtgekomen. Daar geeft de mlm een tiental lessen Nederlands, aangevuld met andere AVO-lessen tot een pakket van 29 à 32 uur.

Veranderingen (wetten, besluiten, enz.) komen goeddeels over zijn hoofd heen tot stand. Op dit moment heeft hij te maken met zaken als: veralgemening, harmonisering, het nieuwe eindexamenbesluit met drie niveaus; veranderingen die vrn. organisatorische

moeilijkheden opleveren.

Inhoudelijke veranderingen; vernieuwingen dringen niet of nauwelijks tot zijn lespraktijk door.

Enerzijds omdat vernieuwers over of langs hem heen werken i.p.v. zich te richten op zijn directe problematiek, anderzijds omdat de mlm (deel I in het algemeen?) is gereduceerd tot uitvoerder. De beperkingen in zijn werksituatie, de opleiding, het gebrek aan bijscholing en begeleiding zijn daarop gericht.

De mlm maakt zich zorgen over zijn uitvoeringspraktijk en daar heeft hij het al druk genoeg mee, te meer omdat de moeilijkheden met de leerlingen toenemen. Het (volgens de mlm) steeds verder dalend beginnivo van de leerlingen, het moeten halen van het veronderstelde jaar- en eindnivo levert problemen op.

Wat de mlm in een dergelijke situatie zoekt, is houvast in zijn uitvoeringspraktijk: zeg mij wat ik doen moet opdat ik het nivo kan halen.

De kloof tussen uitvoering en ontwikkeling, uitvoerders en ontwikkelaars wordt steeds groter met als gevolg dat de vraag niet deugt maar het aanbod ook niet.

Voor zover de uitvoerder (de mlm) met het aanbod van de ontwikkelaars (bv. didaktici) in aanraking komt, is het gevolg dat de mlm zou denken: dat gaat zo niet, en de didaktikus: dat moet zo. De ironie is dat de vele ontwikkelaars in hun aanbod een groot beroep doen op de autonomie van de leraar, m.a.w. op zijn ontwikkelingsvaardigheden, terwijl de leraren bij de ontwikkelaars een beroep doen op een direct toepasbaar set gereedschappen voor hun uitvoeringspraktijk.

HOE HET GAAT. DE LESPRAKTIJK VAN DE MLM

Op dit punt aangekomen lijkt het nodig om eerst eens naar de uitvoeringspraktijk van de mlm te gaan kijken. Als vernieuwers werkelijk de bedoeling hebben om een rechtstreeks effect te hebben op de lespraktijk dient m.i. een analyse van die praktijk aan elke vernieuwingspoging vooraf te gaan of - mooier nog - zal er een rechtstreekse koppeling moeten komen tussen uitvoering en ontwikkeling.

Een dergelijke analyse kan en zal ik hier niet geven, maar wel een globale indruk.

In de lespraktijk blijkt dat er geen sprake is van een mlm. De leraar geeft in het lbo weliswaar verschillende vakken maar ervaart dat ook zo: na twee uur Nederlands komt er of een andere leraar of dezelfde leraar gaat door met een ander vak. Als het niet zoveel moeite was om alles te verbeteren zou hier beter gesproken kunnen worden van de mln.

Die mlm dan geeft met lichte onvrede les uit het boekje dat hij (of zijn voorganger) heeft geselecteerd uit een groot en onoverzichtelijk aanbod.

Hij gaat, wanneer hij tijd, inspiratie en creativiteit vindt, af en toe buiten zijn boekje, vooral als de cijfers binnen zijn en het er niet zo erg meer op aankomt.

Dat buiten het boekje gaan gaat soms mis, soms erg goed, maar hij slaagt er niet goed in om het enigszins systematisch te doen ook al omdat hij bang is voor hobbyïsme. Het systeem blijft het boek; of dat ook een systeem is voor de leerlingen of voor hemzelf is niet zijn voornaamste zorg, het wordt pas problematisch als er iets mis gaat met de directe toepasbaarheid: het deeltje voor het tweede jaar is niet uit te krijgen of: de leerlingen beginnen te balen.

HOE HET MOET. BV. EEN DIDAKTISCHE HANDLEIDING

In deze situatie wordt de mlm overvallen door veranderingen (wetten, regels, besluiten) en beschoten met de losse flodders van de vernieuwers.

Niet dat vernieuwers altijd met los kruit schieten, maar als het doel al bereikt wordt is alle scherpste verdwenen. Het rechtstreekse effect van didaktische handleidingen (de aanleiding van dit verhaal) via de mlm op zijn lesgeven is nihil. De mlm zal ze niet aanschaffen. Over een mogelijk 'doorsijpeleffect' via bv. opleidingen gaat het hier op een enkele uitzondering na niet. Komt hij toch in aanraking met did. handleidingen dan ontstaan problemen. De meeste didaktische handleidingen hebben (te) kort gezegd de pretentie aan de mlm te willen vertellen hoe het moet. Dat is niet erg, tenslotte is hij dat als uitvoerder gewend, maar in tegenstelling tot methoden, die de schijn ophouden van directe toepasbaarheid, wordt hier niet uitgegaan van zijn - gedwongen - situatie van uitvoerder, maar vallen zij in de kloof tussen uitvoering en ontwikkeling. Daarbij komt nog dat dergelijke handleidingen veelal van een ontmoedigende compleetheid zijn, waar door de toch al zo gerede twijfel aan de toepasbaarheid nog toeneemt.

Ook de mlm die het modale tijdperk achter zich laat en bijv. door bijscholing of studie een specifieke leraar moedertaal wordt; een slm en uit dien hoofde in aanraking komt met bv. 'Zeggenschap' komt voor verrassingen te staan. Afgezien van aangename biedt 'Zeggenschap' bij globaal doornemen voor de sml uit het lbo onaangename verrassingen:

- Uit niets blijkt dat de schrijver in zijn uitwerking rekening houdt met de positie van het lbo in het voortgezet onderwijs. Dat zou kunnen betekenen dat z.i. deze tak van onderwijs geen specifieke plaats inneemt. Het kan ook betekenen, en de opsomming in Bijlage I 'De bemoeienissen van de rijksoverheid' werkt een dergelijk vermoeden in de hand, dat bij voortgezet onderwijs uitsluitend wordt uitgegaan van het avo-onderwijs.
- De mlm heeft in zijn lespraktijk voortdurend te maken met de tegenstelling milieutaal/ABN en ziet het als zijn taak milieutaal uit te bannen, in ieder geval af te bouwen t.b.v. de standaardtaal. De slm die in de didaktische handleiding gaat zoeken naar een manier om daar mee om te gaan, bv. omdat hij is gaan twijfelen aan de zin van ABN, komt via Griffioen in aanraking met het door G. onderschreven standpunt van Angevaere en Fishman c.s. E.e.a. komt er op neer dat de leerling vanuit zijn noodzaak bepaalt of hij al of niet stapt in de communicatieve gemeenschap die de standaardvariatie hanteert', en 'the learning gap is on both sides of the ghetto wall, rather than merely on one or the other'. G. ziet wel iets in de door Labov afgewezen oplossing van het onderwijs in het dialect. Allemaal mooi en waardevol maar evenals de totale optie van autonomie van de leerling nauwelijks rekening houdend met de situatie dat: the power gap is only on one side of the ghetto.

Voordat ik verval in reacties van een al te specifieke mlm, terug naar de lijn van dit verhaal voor zover nog aanwezig.

HOE HET ZOU MOETEN. BV. HET KIESSYSTEEM

'The complete etc.' geeft in principe niet alleen, zoals bv. 'Zeggenschap' de ontwikkeling terug aan de uitvoerder, maar ook de overwegingen die tot ontwikkeling en uitvoering moeten leiden. Voor de mlm, ook al komt hij ermee in aanraking, vooralsnog een onmogelijke opgave.

Steven ten Brinke neemt een aantal 'leidende' didaktieken uit verschillende landen, analyseert die, ontdoet ze van imperatieve elementen en komt zo tot een kies- en waardeersysteem dat in handen van de leraar een belangrijk hulpmiddel kan zijn, ware het niet dat . . . (zie 'hoe het gaat').

In zijn artikel 'Het kiessysteem van Steven' (Moer 1975:5) maakt Guus de Bakker een vergelijking tussen het 'Kiessysteem' en de - voortreffelijke - konsumentengids.

Over de voortreffelijkheid van beide hoeft hier niet getwist te worden. Die vergelijking geeft echter wel aanleiding om op twee punten wat nader in te gaan: nl. daar waar hij niet en daar waar hij wel opgaat:

- De konsument leest de konsumentengids en vindt daarin een overzicht waarin m.b.v. zo goed mogelijke criteria de produkten die in de vergeleken vorm op de markt te krijgen zijn worden gewaardeerd. De mlm vindt in het kiessysteem een vergelijking van didaktieken, a.h.w. de blauwdrukken van produkten. In hun produktvorm, als methoden komen ze pas op de markt en dan meestal deerlijk verminkt en inkompleet, voor de mlm is dit vorm waar hij mee te maken heeft.

Krijgt de mlm dan niet een aantal criteria in handen?

Dat zou kunnen maar daar wrekt zich het punt waar de vergelijking wel opgaat:

- De konsumentengids wordt voornamelijk gelezen door mensen met hogere en middenklasse inkomens, m.a.w. de mensen die zich m.b.v. die voortreffelijke gids een miskoop besparen kunnen zich eigenlijk een dergelijke misser beter permitteren dan de niet lezers.

AL TE SOMBER?

Voor degenen die bovenstaande schildering van de mlm en zijn opstelling t.o.v. bv. didaktische handleidingen wat al te somber vinden is het misschien tijd voor geruststellende en toch ware opmerkingen:

- 1 Het is al eerder gezegd, de modale leraar moedertaalonderwijs bestaat, i.t.t. de modale werknemer, niet. Alle ml's zijn sml's.
- 2 Het hier geschrevene gaat uit van een rechtstreeks effect van didaktische handleidingen op de lespraktijk van de gekonstrueerde mlm. Het al eerder genoemde doorsijpeleffect komt hier niet verder ter sprake maar mag daarom niet onderschat worden.

HOE HET ZOU MOETEN KUNNEN: NOGMAALS DE KLOOF TUSSEN OVERWEGING, ONTWIKKELING EN UITVOERING

De beide boeken die de aanleiding vormden voor dit verhaal bevatten te veel waardevolle elementen om ze af te doen met de al dan niet terechte konstatering dat

ze door een mlm niet zullen worden gelezen; dus niet kunnen worden gebruikt, dus geen rechtstreeks effect kunnen hebben op die plaats waar didaktiek pas didaktiek wordt nl. de lespraktijk.

Het cynische van de hele situatie is dat datgene waardoor het aanbod waardevol wordt; nl. het teruggeven van keuzemomenten en -motieven aan de uitvoerder, waardoor die autonomer kan optreden, niet kan worden geaksepteerd omdat uitvoeringsvoorwaarden en de perceptie van de leraar zelf als uitvoerder een dergelijke akseptatie in de weg staan. Een mlm. die zijn onvrijheid als vanzelfsprekendheid ervaart, zal niet vrijer worden als anderen hem alleen maar zeggen dat hij eigenlijk vrij is, en hem om invulling van niet ervaren vrijheid vragen, ook al krijgt hij daar een heel instrumentarium bij aangeboden. Daar komt m.i. nog bij dat de mlm weliswaar vrijer is dan hij zich voelt maar toch ook weer niet zo autonoom (hij, zijn sectie, of zijn school) als in beide boeken wordt verondersteld.

Voor een werkelijk effect op de dagelijkse lespraktijk zal de mlm (als didaktikus) door andere didaktici tegemoet moeten worden getreden in zijn - veronderstelde - onvrijheid.

M.a.w. de grenzen van de toegepaste didaktiek liggen in de gemiddelde lespraktijk. Van een verleggen van die grenzen is pas sprake wanneer er van de zijde van uitvoerders en die van ontwikkelaars een beter begrip komt voor elkaars moeilijkheden en mogelijkheden, wanneer uitvoerders meer ontwikkelaars worden en ontwikkelaars meer uitvoerders worden of blijven.

Bovendien zal er nog heel wat gedaan dienen te worden aan de beperkende voorwaarden waaronder het een en ander plaatsvindt.

Nogmaals, op het gevaar af vervelend te worden, wil ik hier zeggen dat een konsekwente ontwikkeling zoals 'Zeggenschap' en 'The complete . . .' die aangeven, waardevolle bijdragen leveren aan de didaktiek van het moedertaalonderwijs en dus voor de plaats waar het allemaal om draait: de lespraktijk.

Het wordt nog interessanter als op basis van een konfrontatie met de lessituatie van de mlm gegevens op tafel komen, bv. uitgewerkte verslagen van suksessen en mislukkingen en van de voorwaarden waaronder is gewerkt n.a.v. 'Zeggenschap' en een analyse van gebruikte en ongebruikte keuzemomenten en -motieven in de dagelijkse lespraktijk van de mlm op basis van 'The Complete . . . '.